

בענין גופין מוחלקין

א.

המשנה בכריתות (ט.) קובעת שהאיסור של ביאת שפחה חרופה הוא בעל אופי מיוחד: "ואלו מביאין על הזדון כשוגג — הבא על שפחה... אלו מביאין קרבן אחד על עבירות הרבה — הבא על שפחה ביאות הרבה".

הגמרא על אתר דנה בשאלה אי הדין של גופין מוחלקין שייך בהקשר לדין שפחה חרופה. וז"ל: "בעיא מיניה ר' חנינא טירנאה מר' יוחנן הבא על חמש שפחות חרופות בהעלם אחת מהו — חייב על כל אחת ואחת או אינו חייב אלא אחת? א"ל חייב על כל אחת ואחת. מאי שנא מחמש העלמות בשפחה אחת? א"ל אין שפחה אחת גופין מוחלקין. ה' שפחות גופין מוחלקין. ומנלן דגבי שפחה גופין מוחלקין? א"ל לאו אמרת גבי עריות ואשה לחלק על כל אשה ואשה. גבי שפחה נמי כתיב אשר ישכב את אשה שכבת זרע והיא שפחה — לחלק על כל שפחה ושפחה".

דברי הגמרא טעונים הבהרה מכמה בחינות: (א) מה יסוד עצם הספק של הסוגיא — אי הגורם של גופין מוחלקין שייך בשפחה חרופה. (ב) מה משמעות המשך הגמרא, שבראשית דיונם הקשו על בסיס השוואה בין גופין והעלמות — "מאי שנא מה' העלמות בשפחה אחת" — ומיד דחו השוואה זו — "אין שפחה אחת גופין מוחלקין, ה' שפחות גופין מוחלקין". מה נתחדש בין הקושיא והתירוק, ומה התכוונו להדגיש בסגנון המוזר שנראה כמיותר — ש"ה' שפחות הן ה' גופין". נוסף לכך, מסקנת הסוגיא — שגופין מוחלקין במסגרת זו נלמד מגזה"כ מיוחדת של "והיא שפחה לחלק על כל שפחה ושפחה" — צריכה עיון. התוס' (ט: ד"ה והיא) התקשו בפסק זה מכיון שמצינו דין גופין מוחלקין בהקשרים אחרים ותמיד הוא נובע מהמקור של "ואל אישה בנית טומאתה לא תקרב" (כריתות ב:). למה דוקא בשפחה חרופה לא הספיק הדין הכללי והצריכו גזה"כ מיוחדת?

כדי ליישב ולפתור קשיים אלו נצטרך לעקוב אחרי המושג של גופין מוחלקין כפי שהוא משתקף בהקשרים אחרים ולבחון יחסו לגורמים אחרים המחלקים חיובי חטאות.

ב.

הגמרא בכמה סוגיות דנה בענין חילוק חטאות וניסתה להגדיר אותם הגורמים העשויים לקבוע אם אדם מביא קרבן אחד או מספר קרבנות על הרבה פעולות עבירה. הגדרתה המדויקת של תנאי כל אחד מגורמים אלו, ויחסם של אלו כשהם באים בהתנגשות, מהוה נושא מסובך, וטעון דיון ארוך, אך כדאי לעמוד בקיצור על הקווים הכלליים בכדי ליצור מסגרת שתבהיר הנושא של גופין מוחלקין.

משתמע מן הסוגיות השונות שיש ג' סוגי גורמים המחלקים חטאות:

א. מספר הטעויות או שגגות המביאות לידי מעשי האיסור. איתא במשנה בשבת ריש פרק כלל גדול (סז:): "היודע עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה חייב על כל שבת ושבת. היודע שהוא שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה חייב על כל אב מלאכה ומלאכה". הגמרא (ע.) התלבטה בטעם הבחנת הדינים, והסיקה לבסוף, דהחילוק מבוסס על מספר הטעויות שהביאו אותו לידי העבירות. וז"ל: "אלא אמר רב נחמן קרבן דחייב רחמנא אמאי אשגגה. התם חדא שגגה הכא טובא שגגות הוויין".

ב. מספר הפעולות הנחשבות כפעולות עצמאיות וחשובות בפני עצמן. דהיינו שאינן מוגדרות כפעולות ממושכות ממה שקדמן או כפעולות כפילות. גרסינן במשנה בכריתות (טו:): "ועוד שאלו ר"ע השוחט ה' זבחים בחוץ בהעלם אחת מהו — חייב על כל אחת ואחת או אחת על כולן. אמרו לו לא שמענו. אמר רבי יהושע שמעתי באוכל מזבח אחד בה' תמחויין בהעלם אחת שהוא חייב על כל אחת ואחת משום מעילה. ורואה אני שהדברים ק"ו". שיטת ר' יהושע דתמחויין מחלקין מבוססת לכאורה על ב' הנחות. ראשית כל הוא סבור שאכילה מתמחויין שונים אף של זבח אחד אינה נחשבת כהמשך אחד וככפילות אלא כאכילות עצמאיות שאינן קשורות אחת לשנייה. בנוסף לכך, הוא כנראה נוקט בעמדה שכל מציאות של פעולת איסור עצמאית וחשובה בפני עצמה מחייבת חיוב חטאת נפרד. אפשר להציע שהחכמים החולקים נגד ר' יהושע רק דוחים הנחתו הראשונה שאכילת תמחויין שונים מזבח אחד מהוה פעולות עצמאיות נפרדות. אבל ניתן להציע שהם מקבלים עקרונית את הנחתו שפעולות עצמאיות מחלקות.¹

ג. מספר המחייבים והאוסרים הכרוכים במעשי העבירה — דהיינו,

למשל, מספר שמות איסור שעבר בהעלם אחת, במשנה בכריתות (יא:) נאמר: "אכל חלב וחלב בהעלם אחת אינו חייב אלא אחת. אכל חלב ודם ופיגול ונותר בהעלם אחת חייב על כל אחת ואחת. זה חומר במינין הרבה ממין אחד". גורם זו בולט עוד יותר בסוגיא בשבת (סח:): "כלל גדול אמרו בשבת. כל השוכח עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה אינו חייב אלא אחת. כיצד, תינוק שנשבה לבין הנכרים וגר שנתגייר בין הנכרים ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה אינו חייב אלא חטאת אחת. וחייב על הדם אחת ועל החלב אחת ועל ע"ז אחת". ברור הוא ממקורות אלו דשמות איסור מחלקים אף במצב של העלם גמור.²

הגמרא בכריתות (ב:) גילתה שגופין גם מחלקין חטאות עפ"י הגזה"כ של "ואל אישה בנידת טומאתה לא תקרב". כעת עלינו להעריך את מקומה של הגזירה הזו של גופין מוחלקין במסגרת זו שתיארנו. האם הוא מועיל לחלק הפעולות או היתכן לומר שגם דומה לשמות מוחלקין³. מצד אחד, מסתבר דגופין מוחלקין מהני לחלק הפעולות. העובדה שהחוטא משתף גוף אחר בעבירתו קובעת שאין מעשה זה בגדר חזרת אותה הפעולה דמקודם או המשכה. השתתפות האחר מנתקת הקשר בין המעשה הזה והמעשה שקדם לו, ומעניק לפעולה זו אופי של חידוש ועצמאות. לפי הבנה זו, גופין מוחלקין להחכמים מהוה מושג המקביל לדין תמחויין מוחלקין לפי ר' עקיבא. מאידך גיסא, יש להרחיק לכת ולהציע דמושג גופין מוחלקין גם דומה ביסודו לשמות מוחלקין. הגוף ששימש כאמצעי להגשמת האיסור ושעמו נעשה האיסור — האשה נידה, למשל — אינו משמש אך ורק כחפצא (אובייקט) של איסור. הרי גוף זה גם משתתף באיסור בתור גברא (סובייקט). מבחינה זו, ניתן לראות אותו כאוסר ומחייב. לפי תפיסה זו, בעוד ולמרות שמדובר באיסור כללי-נידה, למשל — הרי אנו רואים בגברא זה לא רק ייצוג סתמי ואנונימי של האיסור אלא שותף פעיל שיוצר עצם האיסור כתוצאה ממיצבו האישי המיוחד. חידוש זה נלמד מגזה"כ של "ואל אישה בנידת טומאתה לא תקרב". ניסוח זה, לעומת "ואל נידה בטומאתה לא תקרב", בא לציין ולהדגיש שכל אישה נידה אוסרת בפ"ע בתור גברא — "לחלק על כל אישה ואשה" — ואינה סתם דוגמא אנונימית של האיסור הכללי. לפי גישה זו, גופין מוחלקין מקביל בטיבו לשמות מוחלקין. מה שמחלק החטאות בשמות מוחלקין אינו דוקא שמות איסור השונים אלא העובדה שכל שם איסור מהוה מחייב נפרד. אם גם בגופין מוחלקין קיימים מספר מחייבים שונים למרות שכל הגופין נכללים באיסור אחד, גם הם יועילו לחלק. חקירה זו יכולה לשמש כמפתח להבהיר כמה קשיים ונקודות מחלוקת בפרשת גופין מוחלקין.

ג.

גרסינן במשנה בכריתות (טו.): "אמר ר"ע שאלתי את רבן גמליאל ואת ר' יהושע... הבא על אחותו ועל אחות אביו ועל אחות אמו מהו — חייב אחת על כולן או חייב על כל אחת ואחת. א"ל לא שמענו. אבל שמענו הבא על ה' נשיו נידות בהעלם אחת שהוא חייב על כל אחת ואחת, ורואה אני שהדברים ק"ו". הגמרא על אתר מסבירה שמדובר בבא על אחותו שהיא אחות אביו שהיא אחות אמו, ושהספק הוא — "מי אמרינן הרי שמות מוחלקין או דלמא הרי אין גופין מוחלקין. אמרו לו לא שמענו. אבל שמענו הבא על ה' נשיו נידות בבת אחת שהוא שם אחד שחייב על כל אחת ואחת משום נידה, וראינו שהדברים ק"ו. ומה הבא על ה' נשיו נידות בבת אחת שהיא שם אחת חייב על כל אחת ואחת, אחותו שהיא אחות אביו שהיא אחות אמו שהן ג' שמות אינו דין שיהא חייב על כל אחת ואחת. איכא למיפרך: מה לה' נידות שהן גופין מוחלקין, אלא אמר קרא ערות אחותו גלה — לחייב על אחותו שהיא אחות אביו שהיא אחות אמו".

הגמרא דנה בשאלת יחס שמות וגופין מוחלקין, ומנסה לקבוע איזה מגורמים אלו עדיף לחלק חטאות. אם ננקוט בעמדה שמשמעות של גופין מוחלקין היא בזה שכל גוף מהוה מחייב בפני עצמו, ומחייבים שונים מחלקים, אז בוודאי נקבל את הק"ו של רבן גמליאל ורבי יהושע. אם גופין מוחלקין נחשבים כמחייבים שונים לחלק, ק"ו הוא ששמות איסור שונים עשויים לחלק מטעם מחייבים מוחלקין. אולם אם נפרש שחילוק חטאות בגופין מוחלקין מיוסד על חילוק הפעולות, אז ק"ו זה עומד בפני פירכא. מבחינת חילוק הפעולות סביר לומר שהגורם של גופין יעיל מהגורם של שמות, במיוחד כשמדובר באשה אחת בעלת ג' שמות. אם הגורם של גופין הוא בעל אופי כפול — חילוק פעילות וחילוק מחייבים — אז בהחלט אי אפשר ללמוד שמות ממנו בק"ו. לפי מסקנת הגמרא שלפי ר"ע אנו זקוקים לגזה"כ, היחס המדוייק בין גורמים אלו נשאר כשאלה פתוחה⁴.

ד.

איתא בכריתות (טו.): "ת"ר בא עליה וחזר ובא עליה וחזר ובא עליה חייב על כל אחת ואחת דברי רבי אליעזר, ומודים חכמים לר' אליעזר בבא על ה' נשיו נידות בבת אחת שהוא חייב על כל אחת ואחת הואיל והוא גרם להן. אמר רבא לרב נחמן מי אמרינן הואיל והוא גרם להן והתניא הוא בהעלם אחת והיא בה' העלמות הוא אינו חייב אלא אחת והיא חייבת על כל

אחת ואחת. אלא אימא הואיל וגופין מוחלקין". שיטת ר"א — דבא על אישה אחת כמה פעמים בהעלם אחת חייב על כל אחת ואחת — ניתן להתפרש בב' אופנים: א. אולי הוא סבור שכל פעולת איסור מחייבת בפ"ע אף אם היא אינה מחודשת או עצמאית ממה שקדם לה. לפי הסבר זה, ר"א ודאי חולק על החכמים באופן עקרוני⁵. ב. או שמא מודה ר"א לחכמים דכדי להתחייב בעינן פעולה חשובה ועצמאית. אולם הוא סבור שכל מעשה ביאה מוגדר כפעולה עצמאית וחשובה. לפי הסבר זה יתכן שנחלקו חכמים ור"א רק בשיעור דרגת החשיבות והעצמאות הדרושה לחלק החטאות. שתי הבנות אלו בדברי ר"א לכאורה מושרשות בשקלא וטריא בהסוגיא עצמה, ובמחלוקת בין רבה ורב יוסף. וז"ל הגמרא: "איבעיא להו קצר וקצר מה לי... אמר רבה טעמא דר"א התם משום קעביד תרתי. הכא נמי הא עבוד תרתי. ורב יוסף אמר טעמא דר"א התם דאי אפשר לערבן זו בזו אבל אפשר לו לערבן אינו חייב אלא אחת". יוצא איפוא דלפי הבנת רבה כל פעולה מחייבת חטאת, ולפי הבנת רב יוסף גם ר"א סבור שפעולה המחייבת חטאת זקוקה למידה של עצמאות ממה שקדם לה. העובדה שאי אפשר לערבן לביאות זו בזו קובעת שאין ביאה אחת נחשבת כהמשך מביאה אחרת, ומגדירה אותה כפעולה חשובה ועצמאית.

החכמים, כמובן, דוחים את דברי ר"א וסבורים דדוקא בה' נשים בהעלם אחת חייבין על כל אחת ואחת — דהיינו גופין מוחלקין. אך עדיין יש לחקור לדעתם אם החילוק בין ביאות נפרדות בגוף אחד ובגופין מוחלקים בהקשר זה מהוה הבחנה יסודית לפיה החכמים דוחים באופן עקרוני את שיטת ר"א (אף אליבא דרב יוסף), ומבססים את עמדתם על מושג מסוג אחר לחלוטין — דהיינו בגורם של מחייבים ואוסרים נפרדים, או היתכן שהחכמים רק דחו את הטענה שהעובדה שאי אפשר לערבן לביאות זו בזו כשלעצמה תספיק לקבוע עצמאות וחשיבות הפעולה ממה שקדם לה, ודרשו הם גם גופין מוחלקין בכדי שהפעולה תוגדר כמחודשת וכעצמאית⁶.

הגמרא ציטטה ב' נימוקים לשיטת החכמים. בהו"א הציעו שחייב מנין חטאות כמנין הנשים שבעל "הואיל והוא גרם להן". הקשר בין מספר החטאות שגרם לאחרים ומספר חטאות שהוא חייב בהם מובן רק מדין חילוק הפעולות וקביעות עצמאותן וחשיבותן. ההסבר לתופעה זו הוא שאין להגדיר פעולה מסויימת כהמשך או ככפילות מה שקדם לה אם היא אחראית לחידוש חיוב חטאת כלפי גברא אחר. אך מבחינת הגורם של מספר המחייבים והאוסרים, אין ל"גרם חיוב" על הזולת שום משמעות. הרי מדובר פה על השפעת הבוועל על כל אשה שנבעלת, לא על הסטטוס המיוחד של כל אשה

ואשה כאוסרת בפני עצמה כלפי האיש⁷.

כשהגמרא במסקנה דחתה הסבר זה והעמידה במקומו הגורם של גופין מוחלקין, אולי רק התכוונה לבסס הקרטירון הטכני של חילוק פעולות על מספר הגופין לעומת גרם העונשין. או שמא חידשו שאין כל קשר בין שיטת ר"א והחכמים, ושלפי החכמים כשמדובר בפעולות מסוג אחד — כגון מעשי ביאה — דוקא מחייבים נפרדים מתחלקים לחטאות. וזהו משמעותו המיוחדת של המונח והגורם של "גופין מוחלקין"⁸.

ה.

המשנה בכריתות (טו:) מצטטת שאלת ר"ע אי שייך גופין מוחלקין בשוחט ה' זבחים בחוץ או באוכל נותר מה' זבחים בהעלם אחת לחייב על כל אחת ואחת. האפשרות שנגדיר בהמות שונות כגופין מוחלקין לענין חילוק חטאות מובנת רק לפי הגישה הסוברת שגופין מוחלקין מבוסס על חילוק פעולות. כשהגידון הוא איסור חפצא גמור כנותר או שחוטי חוץ, אי אפשר להציע שכל בהמה מהוה מחייב בפני עצמו. הראשונים אמנם פסקו שמקרים אלו אינם בכלל גופין מוחלקין, ושאינם חייבין אלא אחת. אך לא ברור אי הטעם ששללו אותם הוא בגלל שחשבו שהגורם של גופין מוחלקין מיוסד על המושג של מחייבים שונים, או אם פשוט הם סברו שגם מבחינת חילוק הפעולות חסר במקרים אלו מימד של חשיבות מיוחדת של כל גוף וגוף בפני עצמו.

אולם התוס' רי"ד (קידושין עז:) סבור שדוקא בהמות שמתו מופקעין מדין גופין מוחלקין. אבל בבעלי חיים שייך הכלל של גופין מוחלקין, ושהוא מבוסס על עיקרון של חשיבות עצמית נפרדת של כל בהמה ובהמה. וז"ל: "נראה לי דלא אמרינן גופין מוחלקין אלא בבעלי חיים כגון הבא על ה' נידות... אבל בשחוטין לא אמרינן גופין מוחלקין משום דלא חשיבי. ואם אכל חלב מכמה בהמות בהעלם אחת אינו חייב אלא אחת... ולא מצאתי חילוק חטאת בשחוטין אלא באוכל נותר מה' זבחים בהעלם אחת דהוא פלוגתא דתנאי בפרק אמרו לו. ונראה לי דמאן דמחייב על כל אחד ואחד דוקא בזבחים קא מחייב משום דחשיבי וחשיבי ליה גופין מוחלקין. אבל אוכל חלב מה' בהמות מודה דאינו חייב אלא אחת. ונראה לי דגם בבהמות נמי אמרינן גופין מוחלקין בבעלי חיים... וכן אם אכל אבר מן החי מן ה' בהמות או שתלש חלב מחמש בהמות ואכל בהעלם אחת או שאכל דם הקזה מחמש בהמות בהעלם אחת חייב על כל אחד ואחד."

הנה המנ"ח (מצוה רצ"ח) הסתפק לפי שיטת התוס' רי"ד במי שאכל ב' כזיתי אבר מן החי משתי בהמות בבת אחת אי חייב אחת או שתיים. ונראה לפרש דאם גופין מוחלקין מדין חילוק הפעולות אז יתכן שאם דוקא צירפם בפעולה אחת זה שולל כל המשמעות והתוקף של הגורם הזה. מאידך, המנ"ח עצמו מפקפק בזה מכיון שהוא סובר שייתכן שגופין מוחלקין דומה לשמות מוחלקין ואז למרות אכילתו בבת אחת יתחייב על כל גוף וגוף. יוצא דספק המנ"ח תלוי בחקירתנו בענין גופין מוחלקין⁹. אך נראה דעצם שיטת התוס' רי"ד — ששייך להגדיר בהמות בעלי חיים כגופין מוחלקין גם בתחום איסור חפצא גמור — מעידה על עמדה שסוברת שגופין מוחלקין מועיל מדין חילוק הפעולות.

מדברי הרמב"ם בהל' שגגות (ריש פ"ה, ופ"ו) משתמע שהוא חולק על שיטת התוס' רי"ד וסבור שגופין מוחלקין אינו שייך בתחום של מאכלות אסורות¹⁰.

ויש לציין שניסוחו של הרמב"ם (פ"ו הל' שגגות ה"ב) בדיונו במשנה בכריתות (טו:) הוא משמעותי וז"ל: — "אכל נותר מחמשה זבחים, כזית מכל זבח בהעלם אחת אע"פ שאכלן בחמשה תמחויין אינו חייב אלא חטאת אחת. שכולם שם אחד הן ותמחויין אינן מחלקין, וגופי הזבחים אינן מחלקין — שאחד האוכל בשר מזבחים רבים או מזבח אחד. וכן השוחט חמשה זבחים בחוץ בהעלם אחת אינו חייב אלא חטאת אחת. הא למה זה דומה למשתחוה לחמשה צורות בהעלם אחת". לכאורה הרמב"ם — בניגוד לדברי התוס' רי"ד — הדגיש שהסיבה שמקרים אלו מופקעין מדין גופין מוחלקין אינה בגלל שגופין אלו אינן מספיק חשובות לחלק הפעולות ולחדש בכל אחת מהן מימד של עצמאות, חוסר כפילות וחוסר המשכיות ממה שקדם להן, אלא התכוון הרמב"ם לציין שחסר במקרים אלו — בבעלי חיים ובמאכלות אסורות — העיקרון היסודי של גופין מוחלקין, דהיינו שהסטטוס המיוחד של הגוף החדש יוצר האיסור. עיקרון זה נתפס במשל של עובד ה' צורות של ע"ז. ברור הוא למידי שאין כל צורה וצורה מהוה מחייב נפרד של ע"ז, אלא הוויין דוגמאות של האיסור הכללי לא לעבוד שום דבר חוץ מהקב"ה. אין לך חפצא פסיבית ואנונימית גדולה מזו שהרי מה שקובעו כע"ז הוא העובדה שנעבד הוא — ולא הסטטוס העצמי שלו. עצם איסור עבודה זרה הוא בזה שאדם נוהג כאילו יש לצורה כזו סטטוס עצמי מיוחד. א"כ, לפי הרמב"ם לא שייך גופין מוחלקין במאכלות אסורות מכיון שגם סוג האיסורים האלו נחשבים כאיסורי חפצא מובהק¹¹.

1.

המשנה בכריתות (טז.) דנה בשאלה אי בהמות לענין איסור עריות מוגדרות כגופין מוחלקין: "אמר לי הבא על הבהמה יוכיח. אמרתי לו הבהמה כשבת". הקשה הגרע"א (תוס' רעק"א, כריתות ג: י" אות יג) למה הגמ' לא הביאה ראיה מפורשת שגם בהמות בגדר גופין מוחלקין מהמשנה דחולין (פב.). דגרסינן שם: "שחט פרה ואח"כ שני בניה סופג שמונים". לכאורה יש להרחיב את קושייתו. הרמב"ם פסק שלענין שוחט זבחים בחוץ אין בהמות בכלל הדין של גופין מוחלקין (הל' שגגות פ"ו ה"ב), אך בנוגע להדין של שחיטת אותו ואת בנו הוא פסק כדברי המשנה בחולין (הל' שחיטה פי"ב ה' יב). על סמך מה הוא מחלק בין תחומים אלו?¹² נוסף לכך, יש לעיין בשיטת סומכוס שצוטטה במשנה בחולין: "שחטה ואת בת בתה ואח"כ שחט בתה סופג את הארבעים. סומכוס אומר משום ר"מ סופג שמונים". לפי הגמרא (כריתות טז.; חולין פב:) מקרה זה מוגדר כגופין מוחלקין, ויתכן שזה יסוד לשיטת סומכוס. והדברים טעונים הסבר. הרי עד ששחט אין כאן מעשה איסור כלל, וכעת בשחיטת הבת יש רק פעולה אחת הגורמת ב' איסורים. איך ניתן לתאר מצב כזה כגופין מוחלקין?

ונראה לפרש שמעשה שחיטת הפרה השניה אינו מהוה עיקר האיסור של אותו ואת בנו, אלא יסוד האיסור הוא בזה ששחט ב' הפרות ושיצר חלות שם של "שחיטת אותו ואת בנו". לפי תפיסה זו, אין לומר ששחיטת הראשונה מהוה רק תנאי ליצירת איסור מעשה שחיטה על השניה אלא היא נהפכת לחלק מעצם חלות האיסור.¹³ א"כ, משמעותה של שחיטת הבת במקרה של סומכוס אינה בזה שהיא נחשבת למעשה איסור אלא במה שיוצרת ב' יחידות נפרדות של אוא"ב — אחת עם האם ואחת עם הבת. אם גופין מוחלקין מבוסס דוקא על העיקרון של חילוק פעולות, עדיין יש להתלבט אם ניתן להגדיר מקרה זה כגופין מוחלקין. אך אם ננקוט בעמדה שיסודו של גופין מוחלקין הוא שנחשבים למחייבים ואוסרים נפרדים, אז ניתן להבין היטב את דברי סומכוס. מבחינה זו, יש להגדיר פעולת השחיטה כדומה לגופין מוחלקין מכיון שעל ידי השחיטה הוא אינו רק עוסק במעשה איסור כפול אלא הוא יוצר ב' שמות נפרדים של "אותו ואת בנו"¹⁴.

על רקע הסבר זה, ניתן גם ליישב קושייתנו על הרמב"ם וקושיית רעק"א על הגמרא. שאלות אלו מבוססות על ההנחה שבנוגע לענין הגדרת בהמות כגופין מוחלקין יש להשוות תחומי שחיטת חוץ ועריות מצד אחד, ותחום אותו ואת בנו, מאידך. אך לפי האמור, סביר מאוד להבחין ביניהם.

בשחוטי חוץ כבר הסברנו שהן אינן בגדר גופין מוחלקין מכיון שאינן מספיק חשוב לחלק הפעולות (לתוס' רי"ד), ואין גופין אלו מהוים אוסרים ומחייבים נפרדים (לפי הסברינו ברמב"ם). בנוגע לענין עריות, יש מקום להסתפק בשאלה זו מכיון שהבהמה הוה שותף פעיל בעבירה¹⁵. והנה נחלקו בזה התנאים והאמוראים. אבל בנוגע לאיסור אותו ואת בנו, יתכן שלא מדובר סתם באיסור מעשה שחיטה על בהמה מסוימת. הצענו שעצם האיסור הוא בזה שיוצר חלות שם של אוא"ב שחל גם על הבהמה הראשונה. כל יחידה של אוא"ב נחשבת כנפרדת ועצמאית ואין קשר בין שחיטה אחת היוצרת שם אוא"ב אחד, ושחיטה האחרת שיוצרת יחידה שניה של איסור זה אף אם למעשה שחיטת שתי הבהמות האלו יוצרות שם אוא"ב עם אותה הפרה (כמו במקרה של המשנה — שני בניה). יסודו של איסור זה הוא שכל שחיטה ושחיטה מהוה איסור בפני עצמו, וא"כ בודאי שייך הגורם של גופן מוחלקין בתחום זה, ושפיר יש לחלק בינו לבין עריות ושחוטי חוץ¹⁶.

ז.

איתא בסנהדרין (נד:): "הנרבע לזכר והנרבע לבהמה אמר רבי אבהו לדברי ר"ע חייב שתיים — חדא משום לא תשכב וחדא מלא תתן שכבתך. לדברי ר' ישמעאל אינו חייב אלא אחת — אידי ואידי לא יהיה קדש הוא". התוס' על אתר (ד"ה נרבע) התקשו בשיטת ר' ישמעאל דהלא גופין מוחלקין הויין ולמה אינו חייב אלא אחת. ותירצו דרק נאמר דין גופין מוחלקין היכא דיש גוזה"כ כגון בה' נידות, ובה' שפחות חרופות.¹⁷

אולם השיטמ"ק בכריתות (השמטות — ט"ז. אות יג) נקט בדרך אחרת ליישב קושיא זו. וז"ל: "וי"ל כיון ששני איסורין הן ושני שמות הן — נרבע לזכר ונרבע לבהמה — וכללן הכתוב בלאו אחד, ש"מ דאתא לארוי שלא יתחייב מטעם שני שמות ושני גופין כי אם אחת". והנה לכאורה אין דבריו מובנים כלל. בשלמא שלא יתחייב מטעם ב' שמות, אך מהיכן ניתן להסיק שגם לא שייך גופין מוחלקין? ונראה לפרש כוונתו על פי היסוד שפיתחנו לעיל. אפשר שהשיטמ"ק סבור שהעיקרון שעומד מאחרי הכלל של גופין מוחלקין הוא דנחשב כל גוף כמחייב ואוסר בפני עצמו. אך עצם העובדה שנרבע לזכר ולבהמה אינו עובר על ב' שמות איסור — כמו ברובע זכר ובהמה — ושהנרבע עובר דוקא על האיסור הכללי של "לא יהיה קדש" המתמקד דוקא על סוג התנהגותו של הנרבע בלי להתענין בכלל בזהותו של המשתתף עמו באיסור, מגדיר ומאפיין נרבע לזכר ולבהמה כאיסור שלא שייך בו המושג של מחייבים שונים. אין סטטוס הספיציפי של הרובע מהוה

האוסר של "לא יהיה קדש" אלא התנהגותו של נרבע מאפיין האיסור. ממילא דברי השיטמ"ק ברורים. טיבו של איסור נרבע שקובע שלא שייך בו שמות איסור שונים — של זכר ובהמה — מכיון דלא מתייחסים לסטטוס המיוחד של המשחתף באיסור, משמשת גם היסוד לאייעילות של גופין מוחלקין בתחום זה¹⁸.

ח.

ניסינו לעקוב אחרי ב' גישות יסוד להבנת הדין של גופין מוחלקין. יתכן גם שגורם זה הוא בעל אופי כפול — שהוא קובע חילוק פעולות וגם חילוק מחייבים. אם כך, ניתן לפתור הקשיים שנתעוררו בסוגיא דשפחה חרופה (כריתות ט — י:) שבה פתחנו. הנה התוס' הקשו למה הסוגיא הצריכה גזה"כ מיוחדת לשפחה חרופה מעל ומעבר לגזה"כ הכללי שמופיע בפרשת נדה. גם הערנו על כמה נקודות בשקלא וטריא של הסוגיא שצריכות עיון — עצם ספק הגמרא, ההשוואה להעלמות מוחלקין בלי גופין מוחלקין, וניסוח של הגמרא בדחיית השוואה זו — "ה' שפחות הן ה' גופין". אך לאור כל מה שפיתחנו ניתן להציע הסבר לסוגיא.

הגמרא הסתפקה בעצם חקירתנו — אי גופין מוחלקין מבוסס רק על עיקרון של חילוק פעולות או גם שייך בו יסוד של מחייבים מוחלקין. המשנה בכריתות קובעת שיש ב' חידושים בפרשת שפחה חרופה — שמזיד כשוגג, ושמביאין קרבן אחד על הרבה עבירות. אם גופין מוחלקין מבוסס על חילוק פעולות אז בתחום של איסור שפחה חרופה אין גורם זה משמעותי כלל, והוא ממש דומה לה' העלמות בשפחה אחת. כמו שהעלמות אינן מחלקות בשפחה חרופה מטעם חידוש המשנה דזדון כשוגג, גם גופין לא מחלקין מטעם חידוש השני שבמשנה — דחייב קרבן אחד על עבירות הרבה. אך אז הציעה הגמרא שיתכן שיש מימד נוסף בגופין מוחלקין — דהיינו שבכמה הקשרים גופין נחשבים למחייבים, ועל סמך זה מחלקין. גורם כזה יועיל לחלק גם בשפחה חרופה מכיון שאינו מתנגש בדינים המחודשים של איסור זה. ואולי זה כוונת לשון הגמרא ד"ה' שפחות הן גופין מוחלקין". זאת אומרת, שכל סטטוס של שפחה חרופה מחייב בפני עצמו הוה, וזה מחלק חטאות. אולם הגמרא עדיין דרשה גזה"כ מיוחדת להוכיח שקיים עיקרון כזה של מחייבים שונים בגופין מוחלקין מכיון שהיה מקום לפרש שהגזה"כ בפרשת נידה קובעת רק חילוק פעולות שהוא גורם מספיק לחלק בנידה. בא הגזה"כ בפרשת שפחה חרופה להוכיח שיש ב' דינים בגופין מוחלקין — חילוק פעולות וחילוק מחייבים¹⁹.

הערות

(1) יתכן, לפחות לפי כמה ראשונים, שגם חילוק מלאכות בשבת בזדון שבת ושגגת מלאכות נובע מזה שהמלאכות נחשבות כמעשי עבירה נפרדים. או נצטרך להבין את הסוגיא בשבת ע. באופן אחר קצת. עיין לקמן בהערה 3. הדבר הזה קשור במחלוקת הראשונים אי הל"ט מלאכות הן בגדר שמות איסור שונים או כולם בכלל שם אחד. [עיין בזה ברש"י שבת עב: ד"ה חלב דם, ובסנהדרין סג: ד"ה קצירה וטחינה; חידושי הריטב"א (הוצאת רייכמאן) ע. ד"ה חלוק, תוס' סנהדרין סג. ד"ה על כולם אינו לוקה, ובדיון בתוצאות חיים סימן ה']. עיין גם בר"ח עא. שהציע שחילוק מלאכות דומה ומקביל לתמחויין מוחלקין אליבא דר' יהושע, אך דבריו צ"ע.

(2) אם ננקוט בעמדה שהל"ט מלאכות הן בגדר שמות מוחלקין, או נצטרך לפרש משמעות של הברייתא בשבת באופן אחר. אולי מספר שגגות קובע מספר הקרבנות, אבל גדר "שגגה" בענין זה אינו זהה עם טעות מעשית שהביאתו להאיסור. יתכן דמספר טעויות הלכתיות — פורמליות דוקא קובע. בתינוק שנשבה שעבר על כל החורה כולה, הטעות המעשית האחת מתחלקת למספר שגגות הלכתיות כפי מנין התחומים ההלכתיים שיש. מאכלות אסורות, למשל, אינו קטיגוריה הלכתית משמעותית כשלעצמו, ואם כן היחידה ההלכתית החשובה הינה כל שם איסור — חלב, דם וכו' אבל הלכות שבת מהוה יחידה הלכתית — פורמלית אחת אף אם נאמר שכל מלאכה ומלאכה הוה שם איסור נפרד, וממילא אינו חייב אלא אחת משום שבת. בנוגע להו"א של הגמרא, עיין היטב בתוס' ובתוס' הרא"ש על אתר דהבינו אותה בכיוונים הפוכים. השוה גם לשון הרמב"ם הל' שגגות פ"ב ה"ו: פ"ז ה"ב (ובפ"ו ה"ב).

(3) יש לדון בשאלה אי גופין מוחלקין גם היכא דאיכא שגגה אחת. עיין, למשל, בשו"ת אבנ"ז חו"מ סימן ק"צ ס"ק א'. האבנ"ז סבור שמדובר במקרה ששגג בזהות הגברא וממילא תמיד יש גם חילוק שגגות בגופין מוחלקין. לדעתו כשיש שגגה הלכתית — למשל, שלא ידע שיש איסור נידה — אינו חייב אלא אחת דהשגגה מצרפת הגופין לחייב אחת על כולם כדמצינו ששגגת שבת וזדון מלאכות אינו חייב אלא אחת. הוא מביא שיטת אביו שחולק עליו וסבור שגם בשגגה הלכתית שייך הדין של גופין מוחלקין. לדעתו הסוגיא משבת (ע.) אינה קובעת כלל שבשגגה אחת יש רק קרבן אחד, אלא מצטטת דין מיוחד שנובע מגז"כ (שבת סט:) ומוגבל לתחום שבת. הוא גם טוען שהסוגיא בכריתות (טז — יז) חולקת על הסוגיא בשבת גם בנוגע לשבת עצמה.

לדעתי, ניתן להציע פיתרון אחר לבעיא זו — לחלק בין ל"ט מלאכות בשגגה אחת (לפי הראשונים הסבורים שאינן בגדר שמות נפרדים), או תמחויין מוחלקין אליבא דר' יהושע מצד אחד, ובין גופין מוחלקין, מאידך. אם גופין מוחלקין אינו רק מדין חילוק הפעולות אלא מהוה גם מושג של מחייבים שונים, יתכן שדומה בזה לשמות מוחלקין שמועיל לחלק אף בשגגה אחת — כדמצינו בסוגיא (בשבת סח:) בתינוק שנשבה שחייב אחת משום דם ואחת משום חלב וכו'. [כמובן, לפי המהלך שהצענו לסוגיא זו לעיל בהערה 2, אין משמעות של גמרא זו פשוטה כל כך].

עיין גם בחידושי ר"מ קזיס ריש כלל גדול שמחלק בין שגגה הלכתית ובין תינוק שנשבה בנוגע לשאלה זו. דבריו צ"ע.

יש גם לציין שר"ג בפירושו לסוגיא בכריתות (ט. — י:) [ונדפס בדף י:], מגדיר "העלם אחת" בגופין מוחלקין כמתיחס לשגגה הלכתית. אבל יש להעיר שמכיון שמדובר במסגרת של שפחה חרופה — שבה נפסקה ההלכה שמוזר כשוגג — אין פירושו משמעותי לשאלתינו.

בנוגע למשמעות של פירושו להבנת ההו"א כגמרא, יש לעיין בשיטמ"ק על אתר שדוחה האפשרות שצירוף גורמים של שגגות וגופין מוחלקין יועיל.

(4) הוה גם קידושין עז. עז.: התוס' רי"ד בסוגיא מציין שהמונח "שמות" בהקשר זה אינו מדויק.

(5) הוה שיטת ר' זירא בכריתות (יב:) ובסוגיא בשבת עא.

(6) אין לדיוק מלשון "מדו חכמים לר"א" כאפשרות השניה, דיחכן שמתיחס לההלכה דחילוק חטאות, לא להעיקרון שמיוסד עליו.

יתכן שהרעיון שאפשרות עשיית הפעולות בבת אחת תיקבע אי נצרף אותן לחטאת אחת שייך גם לפי החכמים אלא שאינו הקובע הלבועדי. ר' משה קזיס, למשל, הציע שכן הוא דעת הרמב"ם. עיין לקמן הערה 11.

(7) יש הד לגורם זה של השפעה לענין עונשין במשנה בכריתות טז.. אך שם אין ההדגשה על ההשלכות הפרטיות של כל פעולה אלא על סטטוס של המשתתף באיסור דהיינו האוסר — שיהא בר חיובא ובר עונשין. אם עיקר הקפידא והדרישה שמה שחא מעשה עבירה גם לשותף באיסור, אז אולי קשור לכל הסוגיא בסנהדרין (נד. — נה:) בגדר תקלה וקלון, ובכלל בשאלה אי יש לקטן מעשה עבירה — שהוא נושא בפ"ע. [זה קשור גם לסוגיא דקטן אוכל נבילות אי ב"ד מצווין להפרישו, ולשאלה אי חייב להחזיר ממון או להביא קרבנות כשיגדול וכו'].

(8) לפי המהלך הזה אין מעשה עבירה מצד עצמו קובע אלא ההגדרה של מחייב ואוסר הוא העיקר. אפשר לפרש כוונת המשנה בכריתות (טז.) לפי גישה זו. אזהרת הנידה אינה אלא סימן והוכחה שאין היא סתם כחפצא של איסור במסגרת זו אלא היא בגדר גברא פעיל ומשתתף, והיא ממש האוסרת באיסור זה. לפי זה, אף אם נסיק שאין לקטנים מעשה עבירה פורמלי, הרי לא שייך לחלק לענין גדר האשה בתחום זה כמחייב ואוסר, בין קטנה וגדולה. (9) נראה לקשר דברי המנ"ח בהקשר זה לדבריו במצוה קכא. שם הוא השיג על שיטת הרמב"ם (הל' שגגות פ"ב ה"ג, ה) בענין הגדרת ידיעת החטא לענין חיוב חטאת. הרמב"ם הבחין בין הדרישה לידיעת שם האיסור (ואולי ידיעת שם המלאכה בשבת לפי ההבנה הראשונה של המנ"ח) שמעכבת את חיוב הקרבן חטאת, לבין ידיעת זהותו של הגוף שעמו עבר העבירה. המנ"ח התקשה בחילוק זה מכיון שהיה סבור שגופין דומה ממש לשמות, ובודאי אינו גורם פחות חשוב מחילוק מלאכות. בסוף הסיק שלפי הרמב"ם גם אין צורך לידיעת זהותה של המלאכה שעבר בה. (השוה רש"י בכריתות יט. ובשיטמ"ק שם.) [אגב, יש להעיר שהשגה זו על הרמב"ם הולמת את הבנתו הכללית של"ט מלאכת בשבת אינן שמות נפרדים, ושניתן אפילו לצרף אותם לשיעור בשגגת שבת וזדון מאלכות (מצוה לב). ואכמ"ל].

(10) הרמב"ם משמיט כל זכר לדין גופין כשדן בענין מאכלות אסורות. בפ"ו הל' שגגות ה"ד מזכיר רק דין שמות מוחלקין.

(11) עיין בחידושי ר"מ קזיס ריש כלל גדול שהציע ב' הסברים לשיטת הרמב"ם: 1. רק נאמר הדין של גופין מוחלקין כשיש גוה"כ מיוחדת (עיין עוד לקמן בהערה 17). 2. רק שייך הכלל של גופין מוחלקין היכא דאי אפשר לצרף הפעולות בבת אחת — וכעין הבנת רב יוסף בשיטת ר"א.

לפי ההסבר השני שהעלה, יוצא שגם לפי הרמב"ם גופין מוחלקין מיוסד על חילוק פעולות, ושחולק על התוס' רי"ד רק בנוגע להקרטיון של חילוק פעולות. לפי ההסבר שהצעתי, ניתן להבין את דברי הרמב"ם הל' שגגות פ"ה ה"ה שדימה ימים שבינתיים הוויין ידיעה לתלק בנידה, לגופין מוחלקין — דכל מצב של נידה הוה איסור חדש.

הר"מ קזיס (שם) התקשה בניסוח זה [עיין גם רש"י כריתות י"ט: ד"ה מתעסק בעריות ובשטימ"ק אות יט. ואכמ"ל].

(12) בענין עריות, פסק הרמב"ם דשייך גופן מוחלקין בבהמות (פ"ה הל' שגגות ה"ד.) [וכן פסק בשבתות הן כגופין מוחלקין (הל' שגגות פ"ז ה"ח) — שלפי המשנה פסקים אלו קשורים אחד בשני].

(13) עיין במאמר של הרב צבי שכטר שליט"א בבית יצחק-ט (תש"ך), "בענין גדר אותו ואת בנו", שדן בשאלה זו וגם הביא ראיה משיטת סמוכוס. לפי היסוד הזה אולי יש לחלוק על הדמיון שהציעו התוס' ישנים (כריתות טו.) בין אותו ואת בנו, וב' אחיות. לכאורה אין יסוד האיסור לבוא על ב' אחיות או "אשה ואחותה", אלא כשנשוי לאישה הוא אסור באחותה. א"כ ב' אחיות הוויין ב' מעשי איסור לתד ואין לומר שיוצר בפעולתו ב' חלות שם של "אשה ואחותה". וממילא אף לפי סמוכוס הבא על אשה שהיא אחות לב' נשיו לא יתחייב שתיים מדין גופין מוחלקין.

(14) עיין בדברי רש"י בכריתות (טו. ד"ה בגופין מוחלקין) שהתקשה כנראה בדברי סמוכוס וניסה להבהיר שיטתו ככה: "שמחמת הראשונה ושניה באו אלו שני האיסורים על השלישית". פירושו צ"ע אלא אם נאמר שהתכוון להסביר דיש פה ב' מחייבים. אף אם לא נפסוק כדברי סמוכוס — כהרמב"ם — יש לקיים את העיקרון ששיטתו מיוסדת עליו.

(15) עיין בכל הסוגיא בסנהדרין (נד. — נה:) בענין סקילת הבהמה מדין תקלה וקלון.

(16) עיין גם ברמב"ם הל' תמורה פ"א הי"ד. משתמע מדבריו דגם בתמורה שייך גופין מוחלקין בבהמות. יתכן שהדין בתמורה דומה באופיו לאיסור שחיטת אותו ואת בנו, ואכמ"ל.

(17) לפי התוס' בסנהדרין, כמובן, אין מקום לקושיית תוס' בכריתות ט: בענין שפחה חרופה. שיטה כעין זו מצינו גם בהצעת ר"מ קזיס בדברי הרמב"ם — הערה 11. לפי תוס' קידושין עז: ד"ה הרי, ולתוס' כריתות טו. ד"ה הרי שמות מוחלקין ברור שסבור ששייך גופין מוחלקין גם בתחומים שבהם אין גזה"כ מיוחדת.

(18) מבחינת הגורם של חילוק פעולות, קשה מאוד להבין שיטת ר' ישמעאל, במיוחד אם נאמר דכל שא"א לצרף הפעולות בבת אחת נחשבין הן כעצמאיות — וכסהבר השני של הר"מ קזיס ברמב"ם שציטטנו לעיל בהערה 11. פסק הרמב"ם במקרה זה אינו ברור כלל. עיין דבריו בפ"ד הל' שגגות ה"א לעומת מה שפסק בפ"ה ה"ג.

(19) יש גם לדון בסוגיא דשבתות כגופין מוחלקין להשלים הנושא, אך מכיון שנצטרך להתחשב גם באופיו המיוחד של איסור מלאכה בשבת, וגם ביחס דין זה הדין ימים שבינתיים הוויין ידועה לחלק (שבת סז: כריתות טז. יז.), החלטתי לא להאריך בזה במסגרת זו. עיין בענין זה בכריתות טז. יז., ובפיהמ"ש של הרמב"ם שם. נראה שיש ג' גישות עיקריות בסוגיא: שיטת רש"י בכריתות טז. ד"ה אי קבעי מיניה; שיטת הרמב"ם פ"ז הל' שגגות ה"ח, ט' (ובלח"מ); ושיטת חידושי הר"ן שבת ס"ז: סוד"ה היודע.

